XVI. YÜZYILDA SİNOP TERSANESİ İÇİN CANİK SANCAĞI'NDAN MALZEME TEMİNİ

Mehmet Ali ÜNAL*

Giriş

Sinop, 1461 yılında Karadeniz kıyısındaki diğer bir kısım topraklarla beraber Osmanlı topraklarına katılmıştı. Stratejik öneme sahip olan Sinop'ta, askeri ve ticari bakımdan son derece mühim limanın yanı sıra bir de tersane bulunuyordu. Osmanlı fethi sırasında faal durumda bulunan bu tersanenin Osmanlı Devleti için büyük bir kazanç olduğu görülmektedir. Nitekim Osmanlı devrinde Sinop tersanesi daha da genişlemiş ve canlılık kazanmıştır. Bu gelişmeye yol açan üç temel sebebi vardı. Birincisi Karadeniz'in XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bir Osmanlı iç denizi haline gelmesiyle güvenli olması; ikincisi gemi yapımı için gerekli olan malzemenin bol miktarda bulunması ve Karadeniz sahili boyunca uzanan kasabalarda gemi yapımından anlayan bir esnaf ve denizci sınıfının varlığı.

Gemi yapımı sırasında Sinop'a herhangi bir düşman taarruzu söz konusu olamazdı. XIX. Yüzyılın sonlarına kadar Sinop bu özelliğini muhafaza etti. Kırım savaşı sırasında 1853 yılında Osmanlı donanmasının Sinop limanında bulunduğu bir sırada Rus donanmasının baskınına uğraması (İLGÜREL 1988) Sinop tersanesini bir süre için güvenli olmaktan çıkardı. Zaten bu savaş sonunda imzalanan Paris antlaşmasının bir maddesi Sinop'un tersane olarak kullanımını önlüyordu. Malum bu maddeye göre Osmanlı Devleti ve Rusya Karadeniz'de tersane kurmayacaklar ve donanma bulundurmayacaklardı (KARAL 1970: 244). Rusya için ağır bir hüküm olan bu madde Osmanlı Devleti için önemli değildi zira Sinop dışındaki Osmanlı tersanelerinin çoğu Marmara denizinde ve İstanbul'da bulunuyordu.

Öte yandan Sinop civarının geniş ormanlarla kaplı olması ahşap gemilerin hüküm sürdüğü XIX. yüzyıl ortalarına kadar büyük bir avantaj teşkil etti. Ayrıca Türk denizciliğinin büyük şahsiyetlerinden birisi olan Seydi Ali Reis'in de

* Prof. Dr., Pamukkale Üniv., Fen-Edebiyat Fak., Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

Sinoplu olduğunu ve daha pek çok denizcinin burada yetiştiğini de hatırlatmakta fayda vardır.

1. Tersanenin Tarihçesi

Sinop tersanesinin tarihi Romalılara kadar uzanmaktadır (BIJIŞKYAN 1969:28). Osmanlılara ise İsfendiyar oğullarından intikal etmiştir (DARKOT:686). Candar Beyliğinin Sinop'ta tersanesi olduğu ve hatta ondan önce burada bir dönem hüküm sürmüş olan Pervane oğullarından Gazi Çelebi'nin donanmasıyla Rumlara ve Cenevizlilere karşı mücadele ettiği bilinmektedir. Sinop Osmanlılar tarafından sulhen alındığında (1461) Sinop limanındaki gemiler içerisinde Napoli ve Aragon krallığı gemileriyle Venedik gemilerinden sonra Candaroğlu İsmail Bey'in yaptırdığı 900 tonluk bir gemi bulunuyordu ki limandaki en büyük gemi idi. Henüz Osmanlı Devleti'nde bu büyüklükte gemi yoktu. Fetihten sonra Fatih Sultan Mehmed bu gemiyi İstanbul'a göndermiş ve Osmanlı donanmasına örnek olmuş, ve benzeri yapılmıştı[1].

2. Ters*a*nenin Yeri ve Özellikleri

Sinop tersanesi limanın yanında ve Sinop kalesinin altında bulunuyordu. Surlarla çevrili olan tersane emniyetli ve mahfuz olması itibariyle gemi yapımı için oldukça uygun bir mahaldi[2]. Tersanenin çevresinde bir mahalle teşekkül etmişti ki, Tersane mahallesi adıyla anılıyordu. Liman fırtınalardan korunaklı bir mevkiide idi (DARKOT:684). Sinop Kârhânesi[3] adıyla da zikredilen Sinop merkezindeki bu tersanede aynı anda 25-30 gemi yapılabiliyordu. Sinop tersanesi, inşa edilen gemi çeşidi ve miktarı bakımından İstanbul ve Gelibolu

---

[1] Halkondil 206'dan nakleden Hammer c.III, 59 ve ondan nakleden İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c.II, Ankara 1975, 50, dipnot 2.; ayrıca aynı yazar, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 1984, 145-46.

[2] "Sinop iskelesi Kale altı müemmen ve mahfuz olmağla fermân olunan iki kıt'a kalyon Sinop nam mahalde yapdırılmak üzere... fi 17 Şa'bân sene 1117", Maliyeden Müdevver 2150, 144/b.

[3] "İşbu sene-i Mübarekede Sinob kârhânesinde bina ve inşası ferman buyurulan iki kıt'a donanma-i hümâyûn kalyonlarını..." Bkz. Sinop Şer'iyye Sicili no : 89, 39, hkm. 139.

tersanesinden sonra Osmanlı Devletinin üçüncü büyük tersanesi durumundaydı (BOSTAN 1992:18).

Sinop merkezindeki tersaneden başka Küplüağzı, Çayağzı, Çobanlar iskelesi gibi yerlerde de gemiler yapılıyordu. Bunun sebebi gemi inşası için birinci derecede lüzumlu olan kerestenin buralara kolayca nakledilmesi ve ek bir masraf gerektirmemesi idi. Bu konudaki kararı gemi yapımı için görevlendirilen emin veriyor ve merkeze durumu arz ederek olur alıyordu. 22 Ramazan 1118 tarihli Sinop canibinde kalyon inşasına memur Mehmed'e yazılan hükümde Küplüağzı'nın Bafra ve Samsun'a yakın ve kereste cinslerinin çok olması sebebiyle gemi ile Sinop'a kereste nakline hacet kalmayacağı, ayrıca Sinop'ta "*amele salih kereste*" bulunmadığı da göz önüne alınarak kalyonların Küplüağzı'nda inşası uygun görülmüştür[4]. Çayağzı, Çobanlar ve sair mahallerin Sinop'taki tersaneye tercih edilmesi de benzeri sebepler yüzünden olduğu muhakkaktır.

3. Sinop ve Çevresinin Malzeme ve İşgücü Bakımından Elverişliliği

XIX. yüzyılın ikinci yarısında buharlı gemilerin devreye girmesine kadar gerek ticari, gerekse savaş gemilerinin yapımında kullanılan ana malzemenin ahşap olduğu malumdur. Belgelerden takip edebildiğimiz kadarıyla gemilerin yapımında muhtelif cins ağaç ve kereste kullanılmaktadır. Öyle ki bir geminin sereni, sütunları, bodostamaları, astarı ve sair kısımları için farklı cins ve çeşitlilikte ağaçlardan istifade edildiği görülmektedir. İktisadi elverişlilik bakımından Sinop ve çevresi iklim yapısı ve bitki örtüsü itibariyle ahşap gemilerin yapımında tercih sebebi idi. Sinop'un bu özelliği Strabon'un da dikkatini çekmiştir. Strabon, "*Hem Sinopitis'de ve hem de Bithynia'ya kadar uzanan ve evvelce sözü edilen kıyının gerisindeki topraklarda gemi yapımı için*

[4] "Sinop Canibinde kalyon inşasına memur Mehmed zide mecdühuya hüküm ki, Sinop tarafında bina olunan kalyonların Küplüağzı'nda inşa olunması ricası olmağla miriye dahi vafir-i vafi ve hem-resan olup sefine ile kereste nakline hacet kalmaz ve hem Sinop havalisinde amele salih kereste bulunmaz Küplüağzı ise Bafra ve Samsun kazalarına karib ve hem kerestenin ecnası vefret üzere olmağın mahall-i mezbura nakl için sen ki mumaileyhsin ilam eylemen ile ilamın üzere münasib olduğu vechile mahall-i mezbura nakl ve anda bina tekmil eylemek babında ferman-ı alişan sadır olmuşdur. Fi 22 Ramazan 1118". Cevdet-Bahriye 3998.

olağanüstü elverişli olan ve kolaylıkla ihraç edilebilen kereste bulunur", demektedir[5].

Sinop ve çevresindeki ormanlar sadece Sinop tersanesi için değil, İstanbul'daki tersane-i âmire için de başlıca malzeme kaynağı olduğu gibi, oldukça uzak mesafede olmasına rağmen zaman zaman Süveyş tersanesi için de kereste deposu durumundaydı. Gerçekten 27 Receb 978 tarihli bir mühimme defteri kaydına göre Süveyş'te donanma inşası için gerekli kerestenin önemli bir kısmı Sinop ormanlarından tedarik edilmiş[6], bunun için komşu Canik sancağından urganlar istenmişti[7]. Mühimme defterlerindeki kayıtlar, Süveyş için binlerce kereste hazırlandığını ve bunun için Kastamonu sancağındaki bütün kazalar halkının seferber edildiğini ortaya koymaktadır[8]. Fakat bunların nakledilmesi geciktiğinden sefer zamanında tımarlı sipahilerin ve diğer sınıfların savaşa gitmesi üzerine Süveyş kerestesini eşkıyadan korumak bir mesele haline geldi. Bu yüzden Sinop kadısına muhafaza hizmetine kalanlar ve Canik Alaybeyisi ile haberleşip, Sinop kalesinden hisar erleri ihraç ettirip keresteleri ve reâyâyı ehl-i fesad ve şenâatden koruması için gereken tedbirleri alması yolunda emirler verildiği görülmektedir[9]. Ne var ki Süveyş için kesilen kerestelerin bir

---

[5] Strabon, *Geographika*, XII, III, 12'den nakleden Adem Işık, *Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi*, Ankara 2001, 106.

[6] "Sinop kadısına ve gemiler binası üzerinde olan Mehmed Çavuş'a hüküm ki; Sinop'da Süveyş için kesilecek kerestenin üzerine tayin olunan sipahi oğlanlarından Mustafa Cezayir beylerbeyisi Kaptan Ali Paşa'ya mektûb gönderüp Sinop'da derya kenarında hazırlanan Süveyş keresteleri...", Mühimme 14, 844-875.

[7] "Hâlâ Süveyş mühimmi içün Sinob'da kesdürilmek emrolunan keresteyi tağdan çeküp yalılara indürmeğe yoma ve ısparçena urganları lâzim olduğı arzolunmağın taht-ı kazândan kifâyet mikdârı urgan tedârük eyleyüp göndermek emridüp buyurdum ki, vardukda, te'hîr eylemeyüp zikrolunan keresteyi çeküp yalılara indürmek lâzim olan urganlardan kifâyet mikdârı urgan tedârik eyleyüp ber-vech-i isti`câl Sinob kâdîsı ile kereste üzerinde olan Mehmed Çavuş'a ve sipâhî-oğlanlarımdan Mustafâ'ya irsâl ü îsâl eyleyesin ki, keresteyi vakti ile yalılara indürüp gemilere tahmîl oluna...", 12 Numaralı Mühimme Defteri 978-79/1570/72, I, Ankara 1996, 76; ayrıca bkz. 16 Şaban 978 tarihli hükümler, Mühimme 14, 807, 808.

[8] *Bkz.* Kullanılan Malzemeler ve Temini kısmı.

[9] "Sinop kadısına hüküm ki, Hala Süveyş kerestesi olduğu yerlerin etrafında bazı ehl-i fesad ve şenaat zuhur idüp kereste ve sair reaya ve berayaya zarar ve gezend irişmek

kısmı Sinop'da yaptırılan 15 adet kadırganın inşasında kullanılınca işler karışmış ve bir sürü yazışmaya yol açmıştı. Hatta Çobanlar mevkiinden Süveyş kerestesinden 673 adedini gemisine yükleyen Ahmed Reis 10 mil yol alıp Sinop'a geldiğinde gemisindeki kerestelere inşa olunmakta olan hâssa kadırgalar için el konulmuş fakat Ahmed Reis'in navlunu ödenmemiştir. Bunun üzerine Ahmed Reis dîvâna müracaat ederek navlun ücretinin ödenmesini talep etmiştir. Dîvân, Sinop kadısına gönderdiği hükümde adı geçen reisin hakkının alı verilmesini emr etmektedir[10].

Sonunda ödünç alınan Süveyş kerestenin yerine konulması ve Sinop'ta bina olunan 3 kıt'a barça'ya yüklenerek nakli[11] yoluna gidilmişti[12].

---

ihtimali olup ol etrafın hıfz u hıraseti lâzım olmağın muhafazaya ta'yîn olunan Canik Alaybeyi ile haberleşüp dahi muhafaza içün alıkonan yirmi nefer sipahiden ma'âdâ lâzım olursa Samsun ve Ünye ve Sinop kalelerinden kifayet mikdârı hisareri ihrâc eyleyüp ileri cemiyeti lâzım olan yerleri hıfz u hıraset eylemek emr idüp buyurdum ki... Yevmül-erbaa 14 Muharrem 979", Mühimme 10, 46, h.67.

[10] "Hâliyâ Ahmed nâm reis dergâh-ı mu'allâma gelüp Mısır'a tâbi Süveyş cânibinde olan hâssa kadırga gemileri maslahatı içün kazâ-i Sinob'da Çobanlar nâm mahalde gemüme altı yüz yetmiş üç aded ağaç tahmil idüp on mil yerden Sinop'a geldüğümde zikr olunan ağaç eşyâyı Sinob'da yapılan Hâssa kadırga gemilerine lâzım olmağın alınup mîrî içün zabt olundu bana âid olan navlunum mîrî cânibinden virilmedi virilmesin taleb iderim diyü bildirdi...", Kepeci 67, 268.

[11] "Bundan akdem Süveyş mühimmatı içün emr-i şerifim mucebince ihzar olunan kereste anda bina olunan 3 kıt'a barçaya mevsimi ile tahmil etdirüp muaccelen Süveyş'e irsal eylemek emr idüp buyurdum ki, emrim üzere anda bina olunan 3 pare barçanın cümle levazım ve mühimmatı ve alatı bittamam tekmil olunup kalafat olundukdan sonra Süveyş mahimmi içün ihzar olunan keresteyi tahmil itdirüp mevsimi ile alet-tacil Süveyş'e irsal ve isal eylemek bâbında envaı ihtimam eyleyesiz", (16 Şaban 978), Mühimme 14, 808.

[12] Sinop kadısına ve gemiler binâsı üzerinde olan Mehmed Çavuş'a yazılan hükümde, Sinop'da Süveyş için kesilecek kerestenin üzerine ta'yîn olunan sipahi oğlanlarından Mustafa, Cezayir beylerbeyisi Kaptan Ali Paşa'ya mektup gönderüp Sinop'da deryâ kenarında hazırlanan Süveyş keresteleri miri kadırgalar için iktizâ ettikçe alınıp hala yerine konmadığı ve bu keresteyi nakl içün mavna ve top gemisi irsâl olunması lâzım olduğu ve Samsun iskelesine indirilecek olan direk ve serenleri dağdan yalıya indirmek için kalın urganlara ihtiyaç olduğunu bildirmekle urgan için Samsun kadısına yazıldığı ve kerestenin orada olan barçalara büyükleri tahmil edilip ufak kerestenin rencber

Keza 1111 yılında Azak kalesi Ruslar'ın eline geçtikten sonra, Azak tarafından düşman gemilerinin geçmesini önlemek için Kırım'da Kerç boğazı yakınında Akıntı burnunda müceddeden bir kale bina ettirilmek istendiğinde kerestesinin Sinop canibinden temini kararlaştırılmıştı (DEFTERDAR SARI MEHMET PAŞA 1995:741).

Gemi yapımında kullanılan diğer mühim malzemeler arasında kendirden yapılan çeşitli ip ve halatlar ile katran, zift, demir ve bakır geliyordu. İp ve halatlar komşu Canik sancağında imal ediliyordu. Katran ise Kastamonu dağlarından temin ediliyordu. Bu açıdan da Sinop gemi inşası için son derece elverişli bir konumda bulunuyordu. Demirin ise umumiyetle Rumeli'den, Dersaadet'den, Ahyolu ve Samakov'dan temin ediliyordu.

Sinop'un gemi yapımı bakımından avantajlı olmasının bir sebebi de Karadeniz limanlarında gemi yapımı konusunda yetişmiş bir iş gücü oluşu idi. Sadece Sinop'ta değil, Şile'den başlayarak Batum'a kadar bütün Karadeniz kasaba ve şehirlerinde gemi inşası işinde uzmanlaşmış *marangoz, burgucu, bıçkıcı, kalafatçı, oymacı, üstüpücü* türünden geniş bir esnaf sınıfı teşekkül etmiş bulunuyordu. Çünkü her liman şehrinde en azından sandal, balıkçı tekneleri, tüccar gemileri ve saire yapımı söz konusu idi. Evliya Çelebi XVII. yüzyılın ortalarında İnebolu'dan Sinop'a giderken uğradığı sahildeki Şatır Köyü'nden bahsederken halkının hep marangoz olduğunu kaydediyor[13]. Tersanelerde öncelik devlete ait resmi gemilerin yapımı idi. Ancak savaş gemisi veya nakliyat amaçlı olan bu gemilerin dışında özel ve sivil gemilerin yapımı da birçok tersanede yapılıyordu. Bundan dolayı zaman zaman devlet merkezdeki tersane-i âmire için muhtaç olduğu marangoz, burgucu, bıçkıcı ve sair elemanlar için sık sık Karadeniz sahilindeki kazalara hüküm gönderiyordu. Mesela 3 Şaban 1149 tarihli bir hükümle devlet tersane emini Hacı Murtaza'nın arzıhali üzerine müceddeden inşası ferman olunan firkate ve kancabaşlar hidmetinde istihdam olunmak üzere Şile, Sakarya, Akçaşar, Bartın, Amasra, İnebolu, Ayandon, Sinop

---

gemilerine yükledilmesi ve Süveyş kerestesinden karzen alınan kerestenin yerine konup ikmal edilmesi emr olunmaktadır (23 Ramazan 978), *Mühimme 14*, 844; ayrıca, *12 Numaralı Mühimme Defteri 978-79/1570/72*, I, Ankara 1996, 77-78, 251-252.

[13] "...Âhir menzil olan Şatır Köyü önünde lenger atdık. Yolcular taşra çıkdılar. Burası leb-i deryâda kasaba ki ma'mûr bir köydür. Kastamonu hâkindedir. Burada azîm gemiler yapılır. Halkı hep marangozdur". Evliya Çelebi, Seyahatnâme, c.II, 72.

kazalarından toplam 240 nefer marangoz ve 115 nefer burgucu talep ediyordu[14]. Bu sayılan mahallerde çeşitli büyüklüklerde gemilerin yapıldığı tersaneler mevcuttu. Gemi yapım ustalarının bulunmasının sebebi buydu. Mesela Seyyah Klaviyo 1404 yılında İnebolu'ya geldiğinde bu havalideki en güzel kerestelerin burada bulunduğunu gemi yapıldığından bahsetmektedir (KLAVİYO 1975:58).

Kısacası Sinop tersanesi gemi yapımı bakımından mükemmel şartları haiz olup XVI. ve XVII. Asırlarda kadırga ve daha sonra pek çok kalyon yapılmıştır. Sinop tersanesi daha sonraki tarihlerde de mühim surette faaliyet göstermiş kalyon ve fırkateyn yapılmış ve XIX. asrın sonlarına kadar önemini korumuştur (UZUNÇARŞILI 1984:605).

Klâsik dönemdeki ahşap gemilerin ana malzemesi kereste ve tahtadır. Sinop'un tercih sebebi de Sinop ve Kastamonu'nun gemi yapımına elverişli çeşitli ağaçları ihtiva eden ormanlarla kaplı olmasıdır.

Sinop'ta gemi inşasına karar verildiği zaman yapılacak geminin sayısına ve özelliklerine göre ihtiyaç duyulan kereste miktarı, hangi cins ağaçlar kullanılacağı ve kaç adet olacağı, serenlik mi, sütunluk mu, astarlık mı olacağı kullanılacağı yere göre tesbit ve tasnif olunmaktadır. Ağaç işlerinden iyi anlayan uzmanlaşmış kişilerden istifade edilerek hangi cins ağacın hangi mahalde bulunacağı belirlenerek her kazaya defter ile tevzi olunmakta[15] ve buna göre

---

[14] "...Şile'den Sinob'a varınca sahil-i deryada olan kazaların kadıları zide fazlühum ... tevki-i refi-i hümâyûn vasıl olıcak malum ola ki, ... tersanem emini El-hac Murtaza zide mecdühu rikab-ı hümâyûnuma arzıhal idüp tersane-i âmiremde müceddeden inşası fermanım olan firkate ve kancabaşların hidmetinde istihdam olunmak üzere marangoz ve burgucu ve bıçkıcı amelelerinin ziyade lüzumu olup ol taraflarda zikr olunan amelenin kesret ve vefreti olduğun haber virilmekle Şile kazâsından 15 nefer marangoz ve 5 nefer burgucu ve Sakarya kazâsından 10 nefer marangoz ve 5 nefer burgucu...cem'an 240 nefer marangoz ve 115 nefer burgucu zikr olunan kazâlardan ihrâc ve tersâne-i âmireme irsal itdirilmek bâbında...", Sinop Şer'iyye Sicili no: 89, 7, hkm 10. 1737-39/1149-1152 Tarihli Sinop Şer'iyye Sicili, (Basılmamış Y. Lisans tezi, haz. Fahri Sakal) Samsun 1990, 32-33.

[15] "Hala müceddeden binâsı fermân olunan 15 kıt'a kadırganın keresteleri her birinizin taht-ı kazâsına defter ile tevzi olunup kat'ı lâzım keresteyi tersâne-i âmiremden virilen mühürlü defter mûcebince ve bahaları ile teftiş olunduğu üzere virilüp kat' itdirilüp ve bahası içün gemiler binâsına me'mûr olan iftiharül-emacid vel-ekarim südde-i saadetim kapucıbaşılarından Davud dame mecdühu yedinden ashabına tevzi olunup...", Mühimme 78, 18.

kaza dahilindeki köylerin verecekleri ağaç cinsleri ve miktarı tesbit edilmektedir. Bu iş için bazen Sinop kazası ormanları kifayet etmemekte, çevre kazalar halkına da tevzi olunarak kereste temini konusunda görevlendirilebilmektedir[16]. Mesela 1582 tarihinde yaptırılması kararlaştırılan 15 kadırga ve 3 mavna için Canik reâyâsına da kereste tevzi olununca reâyâ, "*biz kendir hizmetindeyiz*" diyerek "*taallül*" etmişti. bunun üzerine Canik Sancağıbeyine ve kadılarına hüküm yazılarak her kazaya tevzi olunan kerestenin temini hususunda kimseye "*kendirciyiz diyü taallül ve bahâne"* ettirmeleri emr olunmuştu[17]. Ayrıca mîrî gemiler inşa olunacağı zaman sivil gemiler için, belgelerdeki deyimi ile "*rencberân tâifesi*"ne ağaç kesilmesi yasaklanmakta ve devlete ait gemilere öncelik tanınmaktadır[18].

Kereste temini hususunda 1150 tarihli bir Sinop Şer'iyye Sicili kaydı yeterli bilgiler vermektedir. Buna göre Sinop'da yapılacak 53 zira boyundaki 2

---

[16] "Sinop kadısına hüküm ki, Sinob'da binâ olunmak emr olunan kadırgalarun kerestesi ihzârına muâvenet içün etrâfda olan kasabât ve kurâ halkına emr olunmağın Bafra kasabası halkına dahi teklîf olunup hidmetlerin edâ eylemişler iken...", 12 Numaralı Mühimme Defteri 978-79/1570-72, I, Ankara 1996, 245-46.

[17] "Canik sancağıbeyi ve kadılarına hüküm ki, Bundan akdem emrim üzere Sinop'da binâsı fermân olunan gemilerin kerestelerin gemi binâ olunacak mahalle indirmek içün her birinüz taht-ı kazâsına ta'yîn olunan keresteyi indirmekde reâyâ ve gayriden biz kendir hizmetindeyüz diyü taallül iderlerimiş buyurdum ki, bu bâbda mübâşir tayin olunan dergah-ı muallam çavuşlarından Mehmed zide kadrühu vardukda bundan akdem her birinüz taht-ı kazâsına tevzî ve ta'yîn olunan gemi kerestesin bizzat mahall-i memûra indirüp teslim eyleyüp kimesneye olvechile kendirceyüz diyü taallül ve bahâne itdirmeyesiz şöyle ki, birinüz taht-ı kazâsında tayin olunan ağacı mahalline indirmeyesiz sonra özrünüz makbûl olmaz ana göre mukayyed olasız", (17 ramazan 973/7 Nisan 1566), Mühimme 5, 522, h. 1430.

[18] "Sinop ve Samsun ve Bafra ve Alaçam ve Çakıllı ve Sahil kadılarına hüküm ki, Haliya işbu sene-i mübarekede Sinop'da üç kıta kalyon inşa olunmak için taht-ı kazalarınızda vaki dağlardan lazım gelen keresteleri ve direkleri kat' itdirmek fermanım olmağın imdi zikr olunan üç kıta kalyon kerestesi ve direkleri kat' ve tekmil olmadıkça rencberan makulesine kereste kat' ve nakl itdirilmeyüp bu bahane ile kimesneye teaddi itdirilmeye diyü emr-i şerif virilmek babında ferman", İbnülemin-Bahriye 1463, 4.

kıta kalyonlar için meşe ve çam cinsi keresteye ihtiyaç duyulduğundan bunlar köylere göre taksim edilmiştir[19]:

"Karye-i Çayağzı maa Küplüağzı ve Yabancılar ve Küblüce ve Göktaş: omurga 3, katene 30, tahtalık 30, asdar 50, çubuk çam 50, kuğuş 128.

Ahâli-i merkûmeden Hatiboğlu ve bir nefer dahi olup nâzır-ı kalyon tarafından ber-vech-i peşin verilen 500 guruş, yalnız beş yüz guruşdur.

Karye-i Çanakçılar : top tekerleği aded 600, yalnız altı yüzdür.

Karye-i Aldıger maa Timurcu Köyü : Kazıklık aded 100, zirâ 5, gürgen ağacından ola. Irgad-ı sagîr aded 2, zirâ 3, kara ağaçdan ola.

Karye-i Ordu Köyü: varyozluk aded 10, zirâ 3, kara ağacdan ola. Diyâme-i kebîr aded 50, zirâ' 10, her ne cins ağaçdan olur ise olsun.

Karye-i Astavran : Diyâme-i kebîr aded 50, zirâ' 10, her ne cins ağacdan olur ise olsun. Irgad-ı Manola aded 60, zirâ' 6, her ne cins ağaçdan olur ise olsun.

Karye-i çiftlik ve Ağaçeri maa Çengi köyü : Yarpalık aded 300, zirâ' 5, her ne cins ağaçdan olur ise olsun.

Karye-i Sarboğa : makas direk aded 2, zirâ' 27, köknar ağacından olup dalı altışar karış ola. Diyâme-i sagîr aded 50, zirâ' 8, her ne cins ağaçdan olur ise olsun.

Karye-i Kızılcaelma: sehven mükerrer olmağla Kencot tevzî' olmuşdur. Makaslık direk aded 2, zirâ' 27 gürgen ağacından olup dalı altışar karış ola. Seren direği aded 4, zirâ' 25, dalı dört karış gürgen ağacından ola. İşbu zikr olan direk-i seren ve makaslıklar gelmeyüp tekrâren beşlü ağasına mürâsele virilmişdir.

---

[19] "İşbu sene-i mübârekede medîne-i Sinob'da müceddeden binâsı fermân buyurulan elli üç zirâ iki kıt'a mîrî kalyonların mühimmât-ı lâzımesinden olup ecnâs-ı meşe kerestesi ve ecnâs-ı çam kerestesidir ki kurâlara tevzî' olunup sâlifü-z-zikr kalyonlara mübâşir ta'yîn buyurulan dergâh-ı mu'allâ gediklülerinden olup Saatçi Mehmed Paşa-zâde Mustafa Ağa hazretleri yediyle verilen akçalardır ki her bir dîvân zikr olunur", Sinop Şer'iyye Sicili no: 89, 43, hkm 136; 1737-39/1149-1152 Tarihli Sinop Şer'iyye Sicili, (Basılmamış Y. Lisans tezi, haz. Fahri Sakal), Samsun 1990, 176.

Karye-i Celledâr: Seren direği aded 4, zirâ' 25, dalı dört karış gürgen ağacından ola. Diyâme-i sagîr aded 30, zirâ' 8, her ne cins ağaçdan olur ise olsun.

Karye-i Karapınar: Seren-i sagîr aded 8, zirâ' 20, dalı dört karış gürgen ağacından ola. Diyâme-i sagîr aded 20, zirâ' 8, her ne cins ağaçdan olur ise olsun.

Karye-i Kuyumcu Oluğu: fınduk çubuğu 2. Beşlü ağasına mürâsele olunmuşdur"[20].

Kereste ile ilgili kayıtlar bunlarla sınırlı değildir. Adı geçen Şer'iyye Sicilinde daha pek çok köyler halkı kereste temini ile görevlendirilmiştir[21].

Kerestenin bu şekilde tevziinden sonra bunları kalyonların inşa olunacağı Çayağzı iskelesine nakletmek işi ortaya çıkmaktadır. En büyük zorluk da buradadır. Çünkü uzak mesafedeki dağlardan iskelelere keresteleri indirmek son derece meşakkatli ve zaman alan bir iştir. XVI. yüzyılda Süveyş için muhtelif cins ve miktardaki keresteyi temin için Taşköprü, Araç ve Daday kazalarına tevziât yapıldı. Toplam binlerce ağacın en yakın iskeleye nakli pek kolay görünmüyordu. Daha Süveyş kerestesi tekmil olunmadan bir de Sinop'da inşa olunacak kalyonlar için yeniden kereste tevzi olununca reâyâ için altından kalkılmaz bir iş ortaya çıkmıştı. Çünkü belgede bir *bellüt vürdünar* kerestesinin sahile 4-5 günde indirilebildiğinden ve reâyânın takat yetiremediğinden bahs olunmaktadır[22]. Bu iş için gerekli camus öküzleri de aynı kerestede olduğu gibi köyler halkına tevzi edilmektedir[23].

---

[20] Fahri Sakal, Sinop Şer'iyye Sicili no: 89, aynı yer.

[21] Bu hususta ayrıca bkz. İbrahim Güler, "XVIII. Yüzyılda Sinop'ta Gemi İnşa Teknolojisinde Altyapı, İstihkam, İstihdam, Üretim ve Pazarlama Sorunu", *Birinci Türk Bilim ve Teknoloji Kongresi, 15-17 Kasım 2001*, (Bildiri metni), İTÜ İnşaat Fakültesi. Dr. Güler, Şer'iyye Sicilindeki kayıtları tablolar halinde vermiştir, (Tablo 3 ve 4). Bildiri metninin fotokopisini vermek nezaketinde bulunan Doç. Dr. İbrahim Güler'e teşekkür ederim.

[22] "...Taşköpri kazâsına Süveyş kerestesinden bin dört yüz on dört mütenevvi`a ağaç tevzî` olunup henüz itmâma irişmedin kadırga kerestesinün ta`yîn olunandan bin beş yüz bellût vürdünar tevzî` olunup ve Arac re`âyâsına Süveyş kerestesinden sekiz yüz aded mütenevvi`a ağaç tevzî` olunup re`âyâ anun itmâmında iken kadırga levâziminden yedi yüz elli aded vürdünar ta`yîn olunup ve ehl-i vukûf haberleri mûcebince her vürdünar

Gemiler için tayin olunan gemilerin kerestelerinin vaktinde tersaneye nakl olunmaması gemilerin planlanan zamanda bitirilememesine yol açtığından tersane eminleri telaşlanıyor ve gecikmeye yol açan kadılıkları merkeze şikayet ediyorlardı. Divan, gemilerin tehirine sebep olan kadılıkları ihtiyaç duyulan kerestelerin bir an evvel tersaneye ulaştırılması için tehdid dolu emirler gönderiyordu[24].

Bu arada eski gemilerin kerestesinden de istifade yoluna gidildiği ancak çok yıpranmış ve ahşabı çürümüş olan gemilerin sökülmesinin bazen ekonomik olmadığı görülmektedir[25].

---

leb-i deryâya dört-beş günde inüp re`âyâ tâkat getürmeyüp Taşköpri re`âyâsında tokuz yüz yetmiş vürdünar bâkî kalup ve Arac re`âyâsında dört yüz on vürdünar bâkî olup âhar kazâlara tevzî` olunmak...", 12 Numaralı Mühimme Defteri 978-79/1570/72, I, Ankara 1996, 128-129.

[23] "İşbu sene-i mübârekede müceddeden binâ olunacak iki kıt'a mîrî kalyonların iktizâ eden olurgalar Çayağzı iskelesine nakl için kadîmden camus öküzleri tedârik olunmak lâzım gelmeğin kurâ ahâlilerine vaz' ve tahmîl olunan kurâların mürâselesi tahrîr olunup Dizdâr Ömer Ağa yedine verilmişdir. Nefs-i Yaykıl : camus öküzü çift 10. (Karye-i) Mahmudtarı çift 5, (Karye-i) Çırnık çitf 5, (Karye-i) Karlu çift 5, (Karye-i) Yakadibi çift 5, (Karye-i) Sorgun çift 10, (Karye-i) Sarnıç çift 10, (Karye-i) Baş Sekü çift 10, (Karye-i) Gür Sekü çitf 10, (Karye-i) Sazak citf 5, (Karye-i) Sarımsak çift 20, Divân-ı nefs-i Saray çift 15.", Fahri Sakal, Sinop Şer'iyye Sicili no: 89, aynı yer.

[24] "Sinop Mollasına ve Sahil ve Çakıllu ve Gerze kadılarına hüküm ki, Hala Sinop iskelesinde müceddeden binâsı fermân olunan baştarde ve kadırgalar mühimmi için taht-ı kazânuzda kat' ve tahsîl ve tedâriki lâzım olan keresteleri tevziat defteri mûcebince tevzi ve kat' ve mahall-i me'mûra irsâl eylemeyüp baki kalmak ile gemilerin tehirine bâis olduğunuzu bi'd-defâ'at tersâne-i âmire emîni i'lâm itmeğin cümlenüz mesul olmuşsuzdur imdi tehir ve tevakkuf eylemeyüp zikr olunan keresteleri tevzi olunan defter mûcebince tedârik ve tahsîli lâzım olan keresteyi bu defa ta'cilen cem' ve tedârik idüp vakit ve zamanı ile mahall-i me'mûra nakl ve teslîm itdirmeğin ikdam ve ihtimâm eyleyesin...", (23 C.evvel 1018), Mühimme 78, 21.

[25] "Bu defa Sinop iskelesinde müceddeden inşâları fermân olunan iki kıt'a donanma-yı hümayun kalyonlarının inşâlarına me'mûr dergah-ı âlî kapucıbaşılarından Süleyman Ağa kullarının gönderdiği memhur kaimesinin hülasa-i mefhumunda zikr olunan kalyonların iktizâ iden kerestesinin etrafda nakli için cânib-i mezkurede feshine me'mûr olduğu tüccar kalyonlarından Ganem-zâde kalyonunun ahşab ve âhenisinden otuz üç zirâ' bir kıt'a tombaz sefinesi inşâsıçün sâdır olan emr-i âlîşân mucebince kalyon-ı mezkurun

4. Kendir teli ve Cânik Kendir Emâneti

Gemilerin yapımında kullanılan en önemli malzemelerden birisi de kendir telidir. Kenevir sapından çıkarılan lif demek olan kendir, gemilerin inşası ve donatılmasında kullanılacak olan halat ve bezlerin ham maddesi olarak kullanılıyordu (BOSTAN 137). Belgelerde Keten, kettan, kendir, kendir teli ve kendir lifi olarak da zikr edilmektedir. Keten ile kendir arasında bazı farklar bulunmaktadır. Kendirden daha çok kaba dokunan çadır, branda, kalın kumaş, ip, urgan, halat gibi malzemeler yapımında, ketenin ise daha çok yazlık türü elbiselik kumaşlarda kullanıldığı ifade edilmekle beraber, her iki bitkinin de neticeten aynı fonksiyonu icra ettiği belirtilmektedir (TAŞDEMİR 2003 : 3-5). Canik Sancağı Osmanlı ülkesinde en çok kendir üretilen yerdi. Ocaklık olarak işletilen Canik Sancağı kendir emâneti XVI. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar gemilerin ihtiyacı olan halat ve ip ihtiyacını karşılamıştır. Evliya Çelebi Samsun için "*halkı hep keştibân ve kendirciyândır*" ve "*kendir ipleri ise bütün dünyaya buradan gidecek kadar çokdur*", demektedir (EVLİYA ÇELEBİ 1314, II, 77-78).

Devlet, donanmanın ve tersanelerin ihtiyacı olan kendiri tedarik etmek için Cânik sancağı halkını avârızları mukabelesinde ocaklık olarak her yıl aynî olarak kendir teli vermelerini kararlaştırmıştı. Her avârız hânesi başına 40 kıyye kendir takdir edilmişti ki, 5612 avârız hânesinden 5100 kantar civarında kendir toplandığı görülmektedir (TAŞDEMİR 11-13). XVI. Yüzyılın ortalarında başlayan bu uygulama bütün XVII. Yüzyıl boyunca devam etmiştir. XVII. yüzyılda 5000 kantar civarında kendir teli ocaklık olarak işletiliyordu ki, bu da 40 kadırgaya yetecek bir miktar teşkil ediyordu (BOSTAN 137-138).

Sinop'ta inşa olunan gemiler için komşu sancakta üretilen kendir nakliyat açısından da büyük bir avantaj teşkil ediyordu. Gemi yapımı kararı alındıktan sonra malzeme teminiyle ilgili olarak çevre kazâlara hükümler gönderildiği zaman kendir teli konusunda da derhal Canik sancağı kadılarına ihtiyaç duyulan miktardaki kendiri *narh-ı câri* üzere temin etmeleri konusunda emir

---

üzerine varılup marifet-i şer' ve rüesâ ve mimar ve vukuf-ı tammı olanlar ile keşf ve tahmîn oldukda ahşabı bilkülliye amele gayr-ı salih olup ancak hatab yerine isti'mâl olunmakdan gayri bir işe yaramayacağı ve kalyon-ı mezbûrun hamulesi olan kereste dahi müddet-i vafireden berü deryâda durmak takribiyle kurd düşüp fenâ bulmak ihtimali vardır diyü...", Cevdet-Bahriye 734.

veriliyordu[26]. 1169-1172 yılları arasında inşa olunan 51 zirâ 2 kıt'a kalyon ve 33 zirâ 1 kıt'a tonbaz karavelesi Canik sancağından 2600 kantar kendir teli satın alınmıştı. Bunun 600 kantarı tonbaz için 2000 kantarı da 2 kıt'a kalyon için kullanılmıştı[27]. Bir başka belgede ise yine aynı dönemde 2 kalyon ve 1 tombaz için 620 kantar tel gerektiğinden bahs olunmaktadır[28].

Kâtib Çelebi, Samsun'dan her yıl alınan kendir mikdarının 7000 kantar olduğunu kaydetmektedir. Fakat XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren avârız defterlerinde ve ilgili hükümlerde ocaklık olarak ayrılan kazâlardan istenen mikdarın 5000 kantar olduğu görülmektedir. Meselâ 1644 tarihinde her ev bir avârız hânesi kabul edilerek hâne başına 40 kıyye kendir istenmiştir ki, 5612 avârız hânesinden alınan mikdar 5100 kantar etmektedir (BOSTAN 137).

Tersanenin bulunduğu Sinop kazâsında ise daha çok keten üretimi yapılmaktadır. Kastamonu sancağında ve İnebolu'da da keten üretimi yaygındır (TAŞDEMİR 7). Tahrir defterlerine göre keten ve kendirden öşür olarak yani onda bir vergi alınmaktadır. 1487 tahririne göre Sinop'ta keten ve kendir öşrü 16.390 akçadır. Bunun 27 akçası kendirdir. Ancak bundan başka 16.390 akçalık

---

[26] "Canik ve Karahisar-ı şarki sancaklarında Karadeniz yalılarında vaki kadılara ve kethüdayeri ve yeniçeri serdarı ve iskele emînleri ve ayan-ı vilayetin iş erlerine hüküm ki, Hâlâ işbu sene-i mübârekede Sinop nam mahalde müceddeden inşâ olunmak fermânım olan kalyon-ı hümayunun kendir teli tedarik ve mübâya'a olunmak lâzım olmağla imdi narh-ı cari üzere lâzım gelen bahaları kalyonlar binâsına me'mûr kapucıbaşı El-hac Hüseyin zide mecdühu yedinden virilmek üzere taht-ı kazâlarınızda bulunan narhdan kifayet mikdarı kendir teli narh-ı cari üzere mübâya'a itdirilüp ve kalyonlara kifayet idecek mikdarı kendir teli tekmil oldukça rencber taifesine istihdâm ve lakin bu bahane ile reaya fıkarasına teaddi ve akçaları teslim olmakdan ihtiraz eyleysiz diyü emr-i şerîf virildi", Maliyeden Müdevver 2150, 145/b.

[27] Cevdet-Bahriye 860.

[28] "Sinop cânibinde 2 kıt'a donanma-i hümâyûn kalyonları inşâsına me'mûr Dergâh-ı ali kapucıbaşılarından Süleyman Ağa kulları tarafından bu defa Der-aliyyeye vürûd iden kağıdlarının hülasa-i mefhumunda binâsına me'mûr olduğu 2 kıt'a kalyonun mah-ı Şevval evâsıtında bodoslamaların ref' ve döşeklerine mübâşeret ve tombazın dahi orta kuşakları sarılup kamaraları ve iç astarları tekmîl ve tahtalarına mübâderet olunduğunu ... zikr olunan 2 kıt'a kalyon ve 1 kıt'a tombaza vürûd iden defter mûcebince 620 kantar tel iktizâ idüp mukaddema 300 kantarı ba-fermân-ı âlî havâle buyrulmağla baki 320 kantar tele muhtaç oldukları ..", Cevdet-Bahriye 3594.

öşrün içerisinde az da olsa meyve ve kovan öşrü de bulunmaktadır. Çünkü bir iki yerde bunlar keten ile birlikte yazılmıştır. Keten ve kendirden her batmandan 15 akça olmak üzere vergi alındığına bakılırsa (TAŞDEMİR 6 DİPNOT 22) 16.390x10 = toplam olarak 163.900 akçalık üretim yapılmış demektir. Bu rakamı 15'e bölersek (164.400/15)= 10.926,6 batman olarak üretim miktarını buluruz. 1 batman 23.094 kg olduğuna göre, (10.926,6 x 23.094) = 252.339 kg keten ve kendir üretilmiş demektir[29]. Bu durumda Sinop kazâsındaki keten üretimimi Samsun'dan fazladır. Samsun'daki 1485 yılı üretimi 246.704 kg'dır (TAŞDEMİR 13). Ancak Samsun'da 1520 ve 1576 yıllarına ait üretim rakamları Sinop'taki üretimden çok fazladır.

1560 tahririnde Sinop kazasında toplanan keten öşrü 11.106 akçadır[30]. Aynı yöntemi takip edersek; (11.106 x 10) = 111.060 akçalık keten üretimi yapılmış demektir. Bu da (111.060 / 15) = 7.404 batman demektir. Bu durumda 1560 tahririne göre Sinop'ta (7.404 x 23,094) = 170.988 kg keten üretilmiş demektir[31]. Sinop, Kastamonu'ya bağlı kazalar içerisinde keten üretiminde % 50'nin üzerinde bir paya sahiptir (TAŞDEMİR 7).

1582 tahririnde Sinop'taki keten üretiminde önceki tahrire göre artış olmuştur. Bu tarihte öşür olarak 12.280 akça alınmaktadır[32]. Buna göre üretimi miktarının, (12.280 x 10) = 122.800, (122.800 / 15) = 8.186,6 batman (8.186,6x 23.094) = 189.061 kg olduğu ortaya çıkmaktadır.

Bu durumda 1487 yılında 252.339 kg keten üretilirken, 1560 yılında bu miktarın 170.988 kg'a düştüğünü fakat 1582 tahririnde bir miktar artış göstererek 189.061 kg'a çıktığı görülmektedir. Samsun, Ünye, Terme, Çarşamba, Bafra'yı içerisine alan Canik sancağındaki üretimin 1576 yılı tahririne göre 970.109 kg olduğuna bakılırsa Sinop kazâsında üretim gerilerken Canik'te üretimin arttığı ortaya çıkmaktadır.

---

[29] Bu rakamlar TD 23m'deki Sinop'a ait kısım değerlendirilerek elde edilmiştir.

[30] Taşdemir'in Sinop için verdiği rakamlar eksiktir. TD 456 nolu Evkaf defterinde geçen vakıf köylerdeki üretim dikkate alınmamıştır.

[31] Bu rakamlar TD 327 ve TD 456'daki Sinop'a ait kısımlar değerlendirilerek elde edilmiştir.

[32] Bu rakam Tapu ve Kadastro Gn. Md. Kuyyud-ı Kadime Arşivi'nde bulunan TD 200 ve TD 554'ten Sinop'a ait kısımlar değerlendirilerek elde edilmiştir.

5. Diğer Malzemeler

Gemilerin omurgalarına ve su altında kalan kısımlarına sürülen ve çam ağaçlarından ve maden kömürlerinden elde edilen katran (BOSTAN 128-29) ile yine buna benzer bir madde olan zift de gemi inşasında mühim bir malzeme idi. Ülkenin çeşitli yerlerinde katran ve zift üretiliyordu. Sinop tersanesi için Kastamonu, Sinop ve Canik çevresinde istihsal edilen katran ve zift satın alınıyordu[33]. Katranı üreten katrancı reâyâsı denilen zümreler vardı.

Gemilerin inşasında çivi olarak ve muhtelif yerlerinde değişik amaçlarla kullanılan demir ham olarak (âhen-i ham) satın alınıyordu. Ayrıca çapa ve lenger demiri olarak bir hayli demire ihtiyaç oluyordu. Lengerler Sinop'da imal edildiği gibi bazen İstanbul'da hazırlanıp Sinop'a gemi ile nakl olunuyordu. Kalyonların her biri için 45-50 kantarlık lenger gerekiyordu[34]. Büyük kalyonlarda 50'şer kantarlık iki baş demiri, 45'şer kantarlık iki sugunda demiri ve limanda demirlemek maksadıyla 40'ar kantarlık iki demir olmak üzere toplam altı lenger demiri gerektiği belirtilmektedir[35]. Bu durumda büyük bir kalyonda sadece

---

[33] "Sinop ve Samsun ve Bafra ve Alaçam e Çakıllı ve Sahil kadılarına hüküm ki, Hala işbu sene-i mübârekede Sinop nam mahalde müceddeden inşâ olunmak üzere iki kıt'a kalyon içün iktizâ iden katran ve zift tedarik ve mübâya'a olunmak lâzım gelmekle imdi narh-ı cari üzere lâzım gelen bahaların kalyon binâsına me'mûr dergah-ı muallam kapucıbaşılarından El-hac Hüseyin zide mecdühu yedinden virilmek üzere taht-ı kazâlarınızda bulunan yerlerden kifayet mikdarı katran ve zift narh-ı cari üzere mübâya'a itdirilüp kalyonlara kifayet idecek mikdarı katran ve zift tekmil olundukça rencber taifesi istihdâm ve lakin bu bahane ile reaya fıkarasına teaddi olunmamak bâbında...", Maliyeden Müdevver 2150, 145/a.

[34] "Âstane kaimakamına ve defterdâr vekiline ve tersâne eminine hüküm ki, hâlâ Çayağzı'nda binâsı fermân olunan iki kıt'a kalyon içün kırk beşer ve ellişer kantar lenger Âstane'den irsâl olunmak üzere şimdilik kifâyet mikdârı lenger Âstane'den mu'accelen yapdırılup gönderilmek üzere emr-i şerîf yazılmak bâbında arz ve telhis olundukda telhis mûcebince ahkâmı virilmek bâbında fermân-ı âlî sadır olmağın emr-i şerîf virilmişdir. Fi 25 Rebiül-âhir sene 1108", Maliyeden Müdevver 2150, 145/b; ayrıca bkz. Cevdet-Bahriye 3821.

[35] İdris Bostan, aynı eser, 151; "Dergâh-ı âlî kapucıbaşılarından Elhac Hüseyin Ağa kullarının Sinop nam mahalde inşâsına me'mûr olduğu ellişer zirâ' 2 kıt'a kalyon ve Azak seferi içün 45'er ve 44'er zirâ' 10 kıt'a kalite ... icmal ve hülasa olunduğu üzere Samako cânibinden 1500 kantar ve tersâne-i âmireden bin kantar ki cümle 2500 kantar

lenger demiri olarak 270 kantar demir kullanılmaktadır. Lenger demiri olarak eski ve batık gemilerin lengerlerini de kullanmak mümkündü[36].

Bir belgeye göre kalyon başına kullanılan toplam demir mikdarı ise 800 kantar idi[37]. Ancak demir mikdarı şüphesiz kalyonun büyüklük ve özellikleri ile devrin teknolojik şartlarına göre değiştiği anlaşılmaktadır. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında (22 Haziran 1776) tarihli bir belgeye göre kalyonlar için kullanılan demir mikdarı her bir kalyon için 3000 kantardır[38]. Bir diğer belgede ise bir kalyon, bir tombaz ve bir karavele için 5386 kantar demir geldiği ancak daha 3614 kantar ham demire ihtiyaç olduğundan bahsetmektedir ki bu durumda üç kıt'a gemi için toplam 9000 kantar demir kullanılıyor demektir[39]. Bu belgenin tarihi 1755-1758/1169-1172 yıllarına aittir. Yukarıda 1776 tarihli belgede de her

---

âhen-i ham 8 kebir kalyon lengeri ve 40 kalite lengerinden ma'âdâ.. (1 Muharrem 1110)", Maliyeden Müdevver 5075, 43-44

[36] "Sinop'da müceddeden inşâ olunun 2 kıt'a kalyon-ı cedidlerin eazım-ı levazımatından olan lenger demürleri Çeşme limanında kazâzede olan kalyonların demürlerinden virilmek üzere bundan akdem birkaç defa sa'âdetlü Kapudan Paşa hazretlerine tahrîr ve 12 kıt'a kebir kalyon demürü irsâl olunması ifade olunup ancak bu defa emr ü fermânlarıyle reisler kethüdası marifetiyle isticar olunacak kebir Çekevele sefainlerini tayin olunan Çavuş mübâşeretiyle sa'âdetlü Kapudan Paşa hazretlerine irsâl ve liman-ı mezkurdan ihrâc olunup der mahzen olan kebir lenger demürlerinden Sinop'a irsâl olunmak üzere 12 kıt'a kebir lenger demürlerini alâ eyyihalin beş on gün zarfında çekeleve-i mezkurlara tahmil ve aceleten bu tarafa irsâl eylemek üzere sa'âdetlü kapudan paşa hazretlerine hitâben bir kıt'a müekked emr-i alişan inayet ve ihsan buyrulmak bâbında...", Cevdet-Bahriye 60.

[37] "...bundan maada her bir kalyona ber-vech-i tahmîn sekizer yüz kantar demür olmak üzere..", (12 Eylül 1706/3 C.ahir sene 1118), İbnülemin-Bahriye 648.

[38] "...Sinop sahasında inşâları fermânım olan iki kıt'a kalyonların mikdar inşâ ve tekmilleri ve levâzımât-ı mukteziyyelerinin isti'dâm ve isti'câleti hâvi bundan akdem sâdır olan emr-i şerîfim lede'l-vusûl muâyene olundukda kalyon-ı mezkurlar altı bin kantar âhen-i hama muhtâc iken şimdiye dek ancak beş yüz kantar demir irsal olunup ol tarafda ise demirin adem-i vücudu kalyon-ı mezkurların tehirlerine bâis olmağla...", Cevdet-Bahriye 8832.

[39] "...Dersaadet'den gönderilen beş bin üç yüz seksen altı kantar âhen kalyonlar ile inşâdı emr olnan Tonbaz ve Karavele'ye masraf olup vech-i meşrûh üzere üç bin altıyüz on dört kantar âhen ile...", Cevdet-Bahriye 860.

gemi için 3000 kantar demir kullanıldığı dikkate alınırsa aradan geçen 22 sene zarfında gemiler için sarf olunan demir miktarında değişme olmamış demektir.

Ham demirin kaynağı büyük ölçüde Bulgaristan'daki Samakov idi ve gemilerle Sinop'a nakl ediliyordu[40]. Ancak İstanbul'da tersâne-i âmirede mevcut ham demir stokundan da Sinop'a gönderildiği oluyordu. Bazı hallerde nalbur esnafından demir temin edildiği de oluyordu[41]. Nakil işinde İstanbul gümrük emini devreye giriyor ve gemiciler ve yiğitbaşı ile birlikte gemi ayarlıyorlardı. 5 Haziran 1738/16 Safer 1151 tarihli bir belgeye nazaran 500 kantar demir ve 70 kantar kumanyanın Sinop'a nakli için kantar başına 12 akça *nevl-i sefine* isteniyordu. Bu da toplam 57 guruş tutuyordu. Buradan bu dönemde guruşun resmi fiyatının 120 akça olduğu istidlal olunabilir[42]. Bir diğer belgede ise *nevl-i sefine* olarak 9 akça ödenmiştir. Bunun sebebi Ayandonlu Hüseyin Reis'in zaten Sinop'a gidecek olması olabilir[43]. Çünkü tarihler birbirine çok yakındır.

---

[40] "...bundan maada her bir kalyona ber-vech-i tahmîn sekizer yüz kantar demür olmak üzere iki bin dört yüz kantar demürü () Bergos iskelesine tenzil ve mahall-i mezbûra sefine ile irsal olunmak üzere Samakov câniblerinden mübâya'asıçün şimdiden emr-i şerîf...", İbnülemin-Bahriye 1463; "Haliya Sinop cânibinde dergah-ı muallam kapucıbaşılarından El-hac Hüseyin zide mecdühu mübâşeretiyle binâsı fermân olunan kalyonlar mühimmâtıçün Samakov cânibinden Bergos iskelesine nakli fermân olunan âhen-i ham inşâallahu teala iskele-i mezbûra vardukda...", İbnülemin-Bahriye 648.

[41] "Sinop sahasında inşâ olunan kalyon-ı hümâyûnun lâzıme-i tekmîli içün iktizâ iden 50 kantar demür-i hammın serian irsâline evâmire-i aliyye taalluk itmekden naşi rayici üzere bahası an-nakd hazîne-i hümâyûndan ahz olunmak şartıyle 50 kantar demür-i ham nalburlar esnafından mübâya'a ve kabzına me'mûra teslîm olunduğu...", Cevdet-Bahriye 12172.

[42] "Sinop iskelesinde inşâ olunan donanma-yı hümâyûn kalyonlarına irsâli fermân olunan beş yüz kantar demür ile yetmiş kantar bir kıt'a kumanayı vaz' ve Sinop'a nakl için gümrük emini ağa kulları ma'rifetiyle ahz olunan sefineye zikr olunan eşyanın beher kantarına on ikişer akça nevl virilmek üzere münasib görilüp mu'âyene olunduğu emin-i mûmâileyh i'lâm ider ma'lûm-ı devletleri buyuruldukda i'lâmı mûcebince hesâb itdirildikde zikr olunan beş yüz yetmiş kantar demür ve kumananın on ikişer akçadan lâzım gelen elli yedi guruş itmekle meblağ-ı merkûmun tezkeresi virilmek bâbında fermân", Cevdet-Bahriye 10930.

[43] "Fermân buyurulan iki yüz kantar âhen-i ham Sinop'a gitmek üzere müheyyâ olan Ayandonlu Hüseyin Reis sefinesine vaz ve tahmil ve iktizâ eden nevl-i sefinesi ber-mûceb-i sâbık beher kantarı dokuzar akçadan yalnız bin sekiz yüz akça itmekle ma'lûm-ı

Gemi inşasında kullanılan bir diğer maden de bakır idi. Sinop bu açıdan da uygun bir mevkide idi. Zira sinop gibi Kastamonu sacağına tabi olan Küre kazası ta Cenevizliler zamanından beri işletilen bakır yataklarına sahipti. Bu sebeple ihtiyaç duyulan bakır için Küre-i nuhas kadılığına ve maden eminine hüküm yazılarak temini yoluna gidiliyordu. Bedeli tersane emini tarafından ödeniyordu[44].

Gemi inşasında kullanılan bazı malzemelerin İstanbul'da tersâne-i âmireden gönderildiğini biliyoruz. Bunlar lenger demirleri, yelken bezi, yelken, makaralar ve bazı âlâtlardır[45]. Bazı belgelerde kullanılan yelkenlerin cinsleri sayılmaktadır[46].

Reâyâya yüklenen ağaç kesme, nakil işlerinde kullanılan camus öküzü verme, zift, katran, demir, kendir teli ve diğer mal ve hizmetler bedelsiz alınmamak ve halk angarya olarak çalıştırılmamaktadır. Mal ve hizmetler ya vergi muafiyeti karşılığı olmakta ya da para ödenmektedir[47].

---

devletleri buyuruldukda emr ü fermân devletlü saadetlu sultânım hazretlerinindir fi 10 Şa'bân 1153. Bende-i Seyyid İshak emin-i gümrük-i Âsitane", Cevdet-bahriye 3252.

[44] "Ve Kastamnu'da vaki küre-i nuhas kadısı ve Küre eminine ve Küre'de ayan taifesine hüküm ki, Zikr olunan kalyonlar levâzımatı içün Kastamonu'da Küre-i nuhas madeninden yüz batman nuhas mübâya'a ve lâzım gelen bahası kalyonlar binâsına me'mûr Hüseyin zide mecdühu yedinden ashabına bittamâm virilmek üzere emr-i şerîf virilmişdir. fi 25 R.ahir sene 1108", Maliyeden Müdevver 2150, 145/b.

[45] "...bu tarafdan gönderilmesi iktizâ iden yelken bezi ve yelken ve alat ve makaraları tersane-i âmirem tarafından virilüp irsâl olunmağın sütun ve seren ve zitf ve katran ve sair lâzımesin ol tarafdan tedârik...", Cevdet-Bahriye 440.

[46] "Tersâne-i âmire emini efendiye hüküm ki, Vezîr-i mükerrem kapudan İbrahim Paşa divan-ı hümâyûnuma arz gönderüp Sinop'da ve Çayağzı'nda kurulan altı kıt'a kalyon içün tersâne-i âmirede iktizâ iden otuz aded gemi ve iki yüz aded makara palanga-i kebir ve iktizâ iden palaşkerme için üç kıt'a demür lenger ve bir kıt'a maystire yelkeni ve bir sıla(?) yelkeni tersâne tarafından iştira ve mahalline isali için arz olundukda arz olunduğu üzere tersâne emini efendi mübâya'a idüp mahalline gönderilmek fermân-ı alî sadır olmağın...", Cevdet-Bahriye 791.

[47] "Kastamonu beyine ve livâ-i mezbur kâdılarına hüküm ki, Sinop'da yapılacak gemilere kesilen keresteyi iskeleye indirmek için ta'yîn olunan çiftlere ve baltacılara bir çift öküz ve iki baltacıya beş yüz akça ücret verilmesi bâbında...", Mühimme 22, 40.

Ancak hemen belirtelim ki, her ne kadar devletin reâyâdan aldığı mal ve hizmetlere karşılık bedelini "*narh-ı câri*" üzerinden ödediği kaynaklarda ifade ediliyorsa[48] muhtemelen takdir edilen fiyatlar tatmin edici olmaktan uzaktır. Çünkü halk kendilerinden istenen hizmetlere her zaman gönüllü olmamakta çoğu zaman isteksiz davranmaktadır. Mesela XVII. yüzyılın sonlarında Sinop ve Çayağzı'nda inşa olunan 6 kıt'a kalyon için gerekli kereste zamanında tedarik olunamayınca tersane emini Hacı Mustafa reâyâyı merkeze şikayet etmiş ve inad eden reâyâyı habs etmek için emir verilmesini talep emişti[49]. Bu belki de halktan istenen yükümlülüklerin sıklığı ve hadsizliği ile alakalıdır. Nitekim İnebahtı bozgunundan sonra bir kış içerisinde Sinop'ta 25 kıt'a gemi yapımına başlandığı zaman kereste tedariki için çevre kazalar halkı mu'âvenet için seferber edildi. Hatta bazen bir kaza halkına iki defa hizmet teklif edilince onlar da hükûmet merkezine şikâyette bulundular. Dîvân, kadırga mühimmâtı tedarikinde köy ve kasaba halkına adaletli davranılması konusunda hüküm çıkardı[50].

---

[48] "Sinop ve Samsun ve Bafra ve Alaçam ve Çakıllı ve Sahil kadılarına hüküm ki, İşbu sene-i mübârekede Sinop nam mahalde müceddeden inşâ olunmak üzere fermânım olan üç kıt'a kalyon içün iktizâ iden katran ve zift tedârik ve mübâya'a olunmak lâzım gelmekle imdi narh-ı cari üzere lâzım gelen bahaları kalyon binâsına me'mûr (yazılmamış) zide mecdühu yedinden virilmek üzere taht-ı kazâlarınızda bulunan yerlerden kifayet mikdârı katran ve ziftin mübâya'a itdirilüp tekmîl olundukça rencber taifesine aldırılmaya ve lakin bu bahane ile reaya fıkarasına teaddi ve kimesnenin bir akçası ketm olunmakdan ihtiraz olunmak üzere emr-i şerîf yazılmak bâbında...", İbnülemin-Bahriye 1463, 6.

[49] "Bu kulları Sinop ve Çayağzı nâm mahalde müceddeden binâsına me'mûr olduğu altı kıt'a kalyonun Bafra ve Alaçam kazâlarına hüccet-i şer'iyye ile akçası virilüp kat' olunmasın ta'ahhüd eyledikleri üç kalyon kerestesinin lâyıkı mikdârı kat' itmeyüp naklinde ta'annüd iderler bundan akdem dahi tekmîli karib üç kalyon kerestesinden ta'ahhüd eyledükleri kereste getirmediklerinden te'hîre bâis olmuşlar reâyâsı gayet şedîd olmağla ta'annüd idenler habs olunup hüccet-i şer'iyye mûcebince keresteleri kat'itdirilmek bâbında fermân-ı şerîf rica olunur. Bende-i el-hac Mustafa", İbnülemin-Bahriye 431.

[50] "Sinop'da binâ olunmak emr olunun kadırgalarun kerestesi ihzârına mu'âvenet içün etrâfda olan kasabât ve kurâ halkına emr olunmağın Bafra kasabaı halkına dahı teklîf olunup hıdmetlerin edâ eylemişler iken kadı olan kimesne sâir kasabât halkına teklîf eylemeyüp tekrâr Bafra kasabası halkına teklîf eyledüği kasaba halkı arz-ı hâlle i'lâm eylemeğin buyurdum ki, vardukda zikr olunan kadırgalar mühimmi içün lâzım olan kereste ve sâir âlât ü esbâb neyse eger kasabât halkına ve eger kurâ ahâlisine ber-vech-i

Sonuç

Sinop Tersanesi Osmanlı Devleti'nin İstanbul ve Gelibolu'dan sonra üçüncü büyük tersanesi idi. Çevresindeki ormanlarda gemi yapımı için elverişli kerestenin temin edilebilmesi, ahşap gemilerin yürürlükte kaldığı XIX. yüzyılın ortalarına kadar Sinop tersanesi önemini korudu. Ahşap gemilerin en mühim malzemelerinden olan halat, urgan ve çeşitli iplerin kendir ve ketenden imal edilmesi bu ürünlerin üretimini bir devlet politikası haline getirmiştir. Bu bitkilerin yetişmesine iklim olarak Karadeniz bölgesinin uygun olması Canik ve Kastamonu Sancakları ile Ordu ve Trabzon'a kadar uzanan sahil kesiminde kendir ve keten üretimi devlet tarafından teşvik edilmiştir. Canik sancağı en çok üretimin yapıldığı bölge olmakla dikkati çeker.

Kaynakça

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Tapu Tahrir Defterleri 23m, 327, 456.

Tapu ve Kadastro Gn. Md. Kuyud-ı Kadime Arşivi, Tapu Tahrir Defterleri 200, 554.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maliye Ahkam Defteri (MAD) 2150, 5075

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Cevdet Tasnifi, Bahriye 60, 440, 734, 791, 860, 3252, 3594, 3821, 3998, 8832, 10930, 12172

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İbnülemin Tasnifi, Bahriye 648, 431, 1463

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Mühimme Defterleri 5, 10, 14, 22, 78

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Kepeci Tasnifi 67,

Sinop Şer'iyye Sicili 89

12 Numaralı Mühimme Defteri 978-79/1570/72, I, Ankara 1996.

BIJIŞKYAN, P. Minas, *Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafyası, 1817-1819*, (terc. Hrand D. Andreasyan), İstanbul 1969.

---

te'âdül tevzî' itdirüp mu'accelen gemileri rûz-ı hızırdan on beş gün mukaddem irişdirüp İstanbul'a göndermek bâsbında sa'y ü ikdam eyleyesin", 12 Numaralı Mühimme Defteri 978-79/1570/72, I, Ankara 1996, 245-246.

BOSTAN, İdris, *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire*, Ankara 1992.

DARKOT, Besim, "Sinop", *İA*, c.X.

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, c.II, İstanbul 1314.

GÜLER, İbrahim, "XVIII. Yüzyılda Sinop'ta Gemi İnşa Teknolojisinde Altyapı, İstihkam, İstihdam, Üretim ve Pazarlama Sorunu", *Birinci Türk Bilim ve Teknoloji Kongresi, 15-17 Kasım 2001*, (Bildiri metni).

IŞIK, Adem, Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi, Ankara 2001.

İLGÜREL, Mücteba, "Rus Donanmasının Sinop Baskını", *Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri (13-17 Ekim 1986)*, Samsun 1988, 163-177.

KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi, V, (1789-1856)*, Ankara 1970.

Klaviyo, *Timur Devrinde Sermerkanda Sayahat*, trc. Ömer Rıza Doğrul, İstanbul 1975.

SAKAL, Fahri, *Sinop Şer'iyye Sicili no: 89*, 1737-39/1149-1152 Tarihli Sinop Şer'iyye Sicili, (Basılmamış Y. Lisans tezi) Samsun 1990.

Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâyiât, Tahlil ve Metin (1066-116/1656-1704)*, haz. Abdülkadir Özcan, Ankara 1995.

TAŞDEMİR, Mehmet, "Karadeniz Bölgesinde Kendir-Keten Üretimi ve Kullanım Alanları", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, sayı 8 (İstanbul 2003), 1-24.

UzunçarşıLı, İ. H., *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 1984.

UZUNÇARŞILI, İ. H., *Osmanlı Tarihi*, c.II, Ankara 1975.

UZUNÇARŞILI, İ. H., *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı,* Ankara 1984.

ÜNAL, Mehmet Ali, "XVI-XVIII. Yüzyıllarda Sinop Tersanesi", *XV. Türk Tarih Kongresi (9-14 Eylül 2002)* Bildiri metni.